

MARJAN KULČAR

POVEZANOST VIDA IN VEZLJIVOSTI PRI NETVORJENIH IN PREDPONSKOOBRAZILNO TVORJENIH GLAGOLIH

COBISS: 1.01

Prispevek predstavlja povezanost vida in vezljivosti pri netvorjenih in predponskoobrazilno tvorjenih glagolih. Predstavljeno je, katera (neprevzeta) predponska obrazila vezljivost tvorjenega glagola glede na netvorjeni glagol spremenijo in kdaj vezljivost ostane nespremenjena. Nespremenjena ostane, ko predponsko obrazilo izraža faznost, delimitativnost ali vidskost (dovršenost). Za pomensko in vezljivostno prekrivnost med netvorjenim in tvorjenim glagolom gre samo v primeru vidskega razmerja.

Ključne besede: netvorjeni glagol, predponskoobrazilno tvorjeni glagol, blizu zgoljvidska predponska obrazila, abstraktni pomen predponskega obrazila tvorjenega glagola

The Connection between Aspect and Valency in Simplex and Compound Verbs with Prefixes

This article presents the interrelations between verbal aspect and the verbal valency of simplex verbs and compound verbs with prefixes. It presents (non-loan) prefixes that change the valency of compound verbs compared to simplex verbs and presents examples of verbs with unchanged valency. The valency remains unchanged when the prefix expresses phasality, delimitation or aspectuality (perfectivity). Semantic and valency overlap between a simplex and compound verb can only exist when they are in clear aspectual correlation.

Keywords: simplex verb, compound verb with a prefix, almost purely aspectual prefix, abstract meaning of the prefix of a compound verb

1 UVOD

Prispevek se osredinja na raziskavo vezljivostnega razmerja med netvorjenimi¹ in tvorjenimi glagoli in predstavlja podrobno razčlenitev dela doktorske disertacije Vzajemna povezanost vida in vezljivosti pri glagolih v slovenščini (Kulčar 2017).² Disertacija se posveča vzajemni povezanosti glagolskega vida ter gla-

1 O netvorjenih glagolih lahko govorimo z vidika glagolskega sestavljanja, sicer pa so lahko tvorjeni, zlasti izimensko.

2 Teoretični del disertacije predstavlja glagolski vid in čas ter glagolsko vezljivost, tvorjenost glagolov s posebnim poudarkom na predponskih obrazilih v povezavi s pomensko-skladenjsko podstavo, prikazane so vidskost in vrstnost glagolskih dejanj z vidika prislovnosti in faznosti predponskoobrazilnih tvorjenk ter različne vloge predponskih obrazil v predponskoobrazilnih tvorjenkah. – Empirični del predstavlja raziskavo netvorjenih glagolov in izbranih glagolskih sestavljenk različnih pomenskih skupin glagolov ter vlogo predponskih obrazil pri spremembi glagolske vezljivosti; ta vezljivosti bodisi ne spreminjajo ali pa jo razširjajo. Ugotovljalo se je, kakšno je vezljivostno razmerje netvorjeni glagol : tvorjeni glagol : (skladenjsko)podstavni

golske vezljivosti in tvorjenosti glagolov s posebnim poudarkom na predponah oz. predpinskih obrazilih v povezavi s pomensko-skladenjsko podstavo.³

Pričujoči prispevek se omejuje na povezanost vida in vezljivosti netvorjenih in predponskoobrazilno tvorjenih glagolov s predstavitvijo prefiksacije netvorjenih glagolov s predpinskiimi obrazili *do-*, *iz-*, *na-*, *nad-*, *o-*, *ob-*, *od-*, *po-*, *pod-*, *pre-*, *pred-*, *pri-*, *pro-*, *raz-*, *se-*, *u-*, *v-*, *vz-*, *z-/s-* in *za-*. Zanimalo nas je, katera predpionska obrazila povzročijo spremembo glagolske vezljivosti tvorjenega glagola glede na netvorjeni glagol. Ker je doslej v slovenskem jezikoslovju prevladovalo prepričanje, da vidska parnost,⁴ katere pogoj je pomenska izenačenost dovršnega in nedovršnega člena vidskega nasprotja,⁵ obstaja samo med tvorjenimi dovršniki in drugotnimi nedovršniki, se v prispevku preverja, ali je pomenska prekrivnost⁶ možna tudi med nepredpinskiimi nedovršniki in predponskoobrazilno tvorjenimi dovršniki. Ugotavljamo, da dodajanje predpinskih obrazil netvorjenim glagolom vselej povzroči spremembo glagolskega vida, glagolska vezljivost tvorjenega glagola glede na netvorjeni glagol pa velikokrat ostane tudi nespremenjena, in sicer takrat, ko predpionsko obrazilo izraža bodisi faznost, delimitativnost ali vidskost (dovršnost). Za pomensko in vezljivostno prekrivnost med netvorjenim in tvorjenim glagolom gre samo v primeru vidskega razmerja.⁷

► glagol. Na podlagi primerov je celostno in vzajemno sopolstavljena oblikoslovna (glagolski vid) in skladenjska (glagolska vezljivost) kategorija. Glagolski vid sicer v znatni meri učinkuje kot hkratna morfološka, leksikalna in skladenjska kategorija. V disertacijski raziskavi so proučeni (navadni) netvorjeni glagoli, predponskoobrazilno tvorjeni glagoli tako s prostimi predložnimi in zaimkovnimi glagolskimi morfemi (ločeno leksikalizirane in neleksikalizirane glagolske zveze s predložnim ali z zaimkovnim prostim glagolskim morfemom) kot tudi brez njih ter skladenjskopodstavni glagoli (prim. Kulčar 2017).

3 Definicijo pomenske in skladenjske podstave povzemamo po A. Vidovič Muha, ki ugotavlja, da skladenjska podstava »izraža lahko le t. i. besedotvorni pomen, ki pa ni nujno vedno ‚pomenska vsebina‘ [...]. Besedotvorni pomen je vezan na pomen tvorjenkinih morfemov, izhajajoč vedno iz nasprotja besedotvorna podstava – obrazilo.« (Vidovič Muha 1988: 10) Pomenska podstava tvorjenke pa se uporablja zlasti, 1. »kadar je treba izpostaviti pomensko razločevalnost skladenjske podstave« ali pa 2. »kadar je treba izkazati tvorjenost njenih členov«. Bistveno je avtoričino spoznanje (Vidovič Muha 1988: 10), da »predstavlja pomenska podstava približevanje globinskemu pomenu, ki izraža najvišjo stopnjo pomenske razločevalnosti«.

4 Nekateri pomembnejši jezikoslovci, ki so pisali o vidski parnosti pri nas, so F. Jakopin (1966: 181–182), J. Toporišič (1967a: 122–123; 1967b: 114; 1976: 287–288, 303; 1992: 353), T. Korošec (1972: 204) in M. Merše (1995: 36–41), ki kot prva stopa iz tradicionalnega okvira in dopušča tudi možnost predpionske tvorbe vidskih parov.

5 Pojem vidsko nasprotje povzemamo po M. Merše (1995: 29), ki piše, da je vidsko nasprotje »širši pojem od vidske parnosti, saj ga določa le pogoj vidske različnosti tvorbeno povezanih glagolov, pomenska izenačenost členov pa ni obvezna«. M. Merše (1995: 46) vidska nasprotja deli na »vidskoparna« in na tista, »ki jim vidskoparnega značaja ni mogoče priznati«.

6 S pomensko prekrivnostjo razumemo ujemanje med ugotovljenimi slovarskimi pomeni netvorjenih (nepredpinskih nedovršnikov) in tvorjenih glagolov (predpinskih dovršnikov).

7 Za vidsko razmerje je po D. Krvinu (2015: 118) značilna usklajenost slovarskih razlag obeh glagolov nasprotnega vida vsaj v enem pomenu in nespremenjena vezljivost v tem pomenu.

2 RAZISKAVE GLAGOLSKEGA VIDA, VEZLJIVOSTI IN TVORJENOSTI GLAGOLOV V SLOVENŠČINI

Predstavljen je oris temeljnih raziskav glagolskega vida, glagolske vezljivosti in tvorjenosti glagolov v slovenščini, in sicer kot izpostavitve problematike, obravnavane v empiričnem delu pričujočega prispevka.

2.1 Glagolski vid

Večina glagolskih pomenov nastopa v slovenščini v obeh vidskih vrednostih (*opozoriti* : *opozarjati*),⁸ nekaj pa je tudi takih, ki so bodisi samo nedovršni (*ležati*) ali samo dovršni (*jekniti*)⁹ – v naštetih primerih govorimo o enovidskih glagolih. J. Toporišič piše, da poznamo tudi dvovidske glagole, dovršne ali nedovršne, »kar nam je pač na misli: prim. *rodim, krstim, ubogam*« (Toporišič 197a: 285). A. Žele (2011: 29) pri tem opozarja, da je dvovidskost »samo slovnična opredelitev, ker se sicer vsak glagol v konkretnem skladenjskem pomenu uporablja ali dovršno ali nedovršno«. ¹⁰

Pomemben za slovensko vidoslovje je prispevek J. Orešnika (1994: 16), ki, tako kot C. S. Smith (prim. Smith 1991 – po C. S. Smith J. Orešnik povzema »zahodno« gledanje na vid), razlikuje tri vrste vida: dovršni vid, ki usmerja naslovnikovo pozornost na celotni položaj, tudi na njegov začetek in konec, nedovršni vid, ki usmerja naslovnikovo pozornost samo na del položaja, nikoli pa ne na njegov začetek ali konec, in nepristranski vid, ki usmerja pozornost naslovnika na začetek položaja in še na eno notranjo razvojno stopnjo položaja, če to dopušča pomenkosestavinskost glagola.¹¹

T. Miklič (2007: 99) ugotavlja, da vid deluje »na principu, kam oz. na kateri bistveni del dejanja je prvenstveno usmerjen pogled (na trajajočo fazo vztrajanja v situaciji oz. na trenutno fazo prehoda v novo stanje). Dovršniki torej usmerjajo pozornost na fazo prehoda (začetka aktivnosti, nastopa dejanja, prenehanja stanja, dosege cilja – tudi pri posameznem dejanju znotraj ponavljanja navade), nedovršniki pa na trajajočo fazo (enkratnega dejanja ali ponavljanja navade). Kaj je v konkretnem primeru mišljeno, koliko dejanja je vsakokrat dejansko zajetega, pa je šele rezultat širšega konteksta.«

⁸ Glede na gradivo SSKJ po D. Krvini (2015: 119) je ta vrednost 65 %, tj. slabi dve tretjini.

⁹ *Jekniti* bi se v katerem od pomenov morda dalo povezati z *ječati* (sicer tu prej z *zaječati*).

¹⁰ Včasih to ne drži povsem, odvisno od jasnosti skladenjskih okoliščin, ki kažejo na vidsko vrednost, npr. *V treh urah so kaznovali 100 voznikov* (dovršnik – DV) : *Že dolgo kaznujejo s to globo* (nedovršnik – NDV); *Včeraj so spet kaznovali* (nedoločljivo z gotovostjo).

¹¹ Tukaj gre najbrž za »obščefaktičeskoe značenje« oz. »zgolj poimenovanje dejanja« kot pri zgor-njem primeru *Včeraj so spet kaznovali*.

2.1.1 Glagolski vid in vrstnost

Vidskost je slovnična kategorija, ki zajema vse glagole, medtem ko je vrstnost pomenska kategorija, ki zajema le del glagolov.¹²

V tej nalogi se opiramo na pojmovanje vrst glagolskega dejanja v širšem smislu, kot ga najdemo npr. pri J. Toporišiču (1984: 288–290)¹³ in M. Merše (1995: 286–314). Glede prislovne, fazne ali vidske vrednosti predpinskih obrazil se opiramo predvsem na A. Vidovič Muha (1993: 161–192) ter na izsledke A. Žele in E. Sicherl (Žele – Sicherl 2008a: 259–276; 2008b: 1–25).

J. Toporišič (1984: 288–290) razlikuje pri dovršnikih naslednje vrste glagolskega dejanja: začetek dejanja, kratkotrajnost, trenutnost,¹⁴ manjšalnost, konec dejanja, razmahnenost, dodatnost, postajanje, izvršitev med gibanjem in izpolnjenost.

A. Vidovič Muha glede Toporišičevih vrst glagolskih dejanj (2009: 253) meni, da manjkajo merila, po katerih so bile izbrane (prim. Šekli 2016: 192), in da gre v nekaterih primerih samo za pomen predpinskih obrazila v smislu delimitativnosti z majhno mero 'nekaj časa/malo', ne pa za vrsto glagolskega dejanja, npr. *poležati*, *posedeti* ipd.¹⁵ Ista avtorica (Vidovič Muha 2009: 251) dopolnjuje teorijo besedotvornega pomena tako, da kot merilo za določanje števila in vrst besedotvornih pomenov samostalnika priteguje propozicijo. Vzpostavlja trojno razmerje – med predpinski obrazilom glagola, prostim glagolskim morfemom in predlogom oz. predložnim samostalnikom. Ugotavlja tudi, da propozicijski pomen predpinskih obrazil obravnavanih glagolov izhaja iz prostega glagolskega morfema, ki ima ob samostalniku skladdenjsko vlogo, ob glagolu pa prislovni pomen – glagolsko dejanje umešča v prostor, npr. v smislu zgoraj – spodaj, spredaj – zadaj itd. (Vidovič Muha 2009: 254).

M. Merše (1995: 286–314),¹⁶ ki, kot se zdi, kar precej sledi Isačenk, vrste glagolskega dejanja (Merše 1995: 286) opredeljuje veliko bolj »slovnično« kot

12 Glede razlikovanja glagolskega vida in vrst glagolskega dejanja obstaja veliko tuje in tudi domače literature. Od tujih jezikoslovcev je treba omeniti A. V. Isačenko (1960: 209), J. S. Maslova (1962: 10; 1978: 22–24) in N. S. Avilovo (1976: 259–270), od domačih pa so pomembni F. Jakopin (1966: 179–180), J. Toporišič (1967a: 117–127), ki uvaja termin »vrste glagolskega dejanja«, A. Schellander (1984: 224–226) in M. Šekli (2016: 191–193).

13 Prim. M. Šekli (2016: 192): »Tipologija vrst glagolskih dejanj v Toporišič 2000 se zdi zelo ‚slovarska‘ (pojavnajo se npr. pomeni kot ‚zaznati, pojasniti‘, ‚neprimerno, slabo opraviti dejanje‘, ‚uničiti, zrabiti, poškodovati (se)‘ ipd.) [...]«

14 Trenutnost je nekje na meji med vrstnostjo in vidskostjo, pravzaprav pa bolj spada k vidskosti. To lahko povežemo s 3. stopnjo vidskega razmerja pri D. Krvini (2015: 119), kjer »NDV izraža (potencialno) neskončno mnogo istovrstnih ponovitev, DV pa katero koli izmed teh ponovitev«. Tretji stopnji vidskega razmerja, za katero ni značilna notranja meja glagolskega dejanja, temveč ponavljalnostna struktura, kamor spadajo npr. *kričati* : *zakričati*, *bliskati se* : *zabliskati se*; *boleti* : *zaboleti*; *vzdihovati* : *vzdihniti*, *brcati* : *brcniti* (Krvina 2015: 118), D. Krvina (2015: 119) priznava mejnost med vidskim razmerjem in vrstami glagolskega dejanja.

15 N. Nübler (1992: 34) takšne glagole (ko navaja primere s *po-* iz češčine in ruščine) uvršča med vrste glagolskega dejanja.

16 M. Šekli (2016: 192) ugotavlja, da »je tipologija v Merše 1995, ki se teoretično naslanja na rusko vidoslovno literaturo, veliko bolj ‚slovnična‘«.

J. Toporišič, z vrstami glagolskega dejanja (sama uporablja termin glagolska vrstnost) razume »različne tipe pomenskih modifikacij, ki zadevajo potek ali izvršitev dejanja, izražena z izhodiščnim glagolom«.

M. Šekli (2016: 191–193) povzema različne teorije vrst glagolskega dejanja in predstavlja tipologijo vrst glagolskih dejanj v slovenščini, pri čemer želi, da bi bila njegova tipologija čim manj konkretna, »slovarska«, in čim bolj abstraktna, »slovnična«. Analizira sestavljene glagole, pri katerih ni prišlo do leksikalizacije (prenesenega) pomena glagola in ugotavlja tri tipe pomenov glagolskih predpon (krajevni pomen, vrsta glagolskega dejanja, dovršnost), s čimer je dopolnil in sistematiziral tipologijo pomenov glagolskih predpon sestavljenih glagolov v slovenščini (Šekli 2016: 190).

2.1.2 Vidsko razmerje

Po mnenju D. Krvine (2015: 117–118) obstajajo blizu zgoljvidska predpomska obrazila, kjer vidotvornost potiska pomenotvornost v ozadje; razlika med nedovršnikom, iz katerega je nastala sestavljenka, in med sestavljenko je v teh primerih izrazito vidska.

D. Krvina (2015: 120) vidskorazmernost sestavljenk dokazuje z *vidskorazmernim potencialom* predpomskega obrazila, ki ga je mogoče na gradivu ustreznega obsega, npr. na vseh glagolskih iztočnicah v SSKJ, izračunati tako, da se število izpeljank z določenim predpomskim obrazilom deli s številom vidskorazmernih sestavljenk z istim predpomskim obrazilom, ki vstopajo v vidsko razmerje z nedovršnikom (NDV), iz katerih so nastale. Tako dobimo vidskorazmerni potencial, ki je odvisen od števila vidskorazmernih sestavljenk v imenovalcu ulomka. D. Krvina (2015: 120–121) ugotavlja, da kljub obstoju blizu zgoljvidskih predpomskih obrazil nobeno predpomsko obrazilo ni pomensko prazno oz. zgoljvidsko, kar se kaže v vrednosti ulomka tistih z najvišjim vidskorazmernim potencialom – ne limitira proti 0.

Kot predpomska obrazila, ki se približujejo blizuzgoljvidskosti, D. Krvina (2015: 121) navaja naslednja blizu zgoljvidska predpomska obrazila, ki imajo visok vidskorazmerni potencial: *z-/s-(se-)*: 0,4; *za-*: 0,4; *po-*: 0,6; *na-*: 0,75; *o-*: 0,85. V naslednji skupini so predpomska obrazila, ki imajo srednji vidskorazmerni potencial. To so *vz-*: 1,4; *u-*: 2,5; *raz-*: 2,8; *pre-*: 3,1. *Iz-*: 7 (ko gre za dvojnično z *z-/s-*: 2,5, spada *iz-* v to skupino) je nekje med to in naslednjo skupino, ki ima majhen oz. minimalen vidskorazmerni potencial. V skupino z majhnim oz. minimalnim vidskorazmernim potencialom sodijo predpomska obrazila *do-*: 47; *pri-*: 79 in *v-*: 120; v skupino z ničtim vidskorazmernim potencialom spadajo *ob-*, *od-*, *nad-*, *pod-*, *pred-* in *pro-* (količnik ni definiran, ne obstaja niti ena vidskorazmerna sestavljenka).

Iz zapisanega sledi, da bi lahko šteli med blizu zgoljvidska obrazila (tradicionalno torej med vidskoparna obrazila oz. med tista obrazila, ki se približujejo

blizuzgoljvidskosti)¹⁷ tale obrazila: *z-/s-* (*se-*), *za-*, *po-*, *na-*, *o-*, delno pa tudi *u-*, *raz-* in *pre-*.¹⁸

2.2 Glagolska vezljivost

S teorijo vezljivosti so se pri nas ukvarjali predvsem J. Toporišič (1982; 2000), J. Dular (1982; 1983a; 1983b; 1983/84), M. Križaj - Ortar (1982; 1990) in A. Žele (2001; 2003; 2008).

J. Toporišič obravnava vezljivost v Novi slovenski skladnji (Toporišič 1982: 11–131) in v Slovenski slovnici 2000. Glede vezljivosti je pomembna avtorjeva ugotovitev (Toporišič 1982: 59), da obstajajo t. i. vezavni predlogi, leksikalizirani predložni prosti glagolski morfemi, ki prispevajo k temu, da neprehodni glagoli postanejo prehodni; povzročijo torej spremembo vezljivosti.¹⁹

J. Dular prinaša nekaj novosti v slovensko vezljivostno teorijo v svoji doktorski disertaciji Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku iz leta 1982 (Dular 1982). V svojem članku Napovedljivost vezave iz morfemske sestave glagolov (Dular 1983a: 281–287) avtor pojasnjuje vlogo prostih morfemov, predpon in pripon pri vezljivostnih lastnostih glagola. J. Dular (1983a: 282) ugotavlja, da predložni prosti morfemi odpirajo nova vezljivostna mesta, medtem ko jih zamenski prosti morfemi zapirajo. Predponsko obrazilo *do-* nepredponskemu nedovršniku podeljuje dovršnost in širi vezljivostno polje nekaterih glagolov, ki pa v določenih primerih vendarle ne širi vezljivosti tvorjenega glagola.

M. Križaj - Ortar (1990: 134–136) kot prva pri nas ločuje med izrazno ravnino ujemanja, vezave in primika in med slovnično ravnino vezljivosti. Avtorica tudi jasno opredeljuje razliko med določilom in dopolnilom (Križaj - Ortar 1990: 134): »Napovedljiva skladenjska mesta so zasedena z izrazi v določeni slovnični [...] obliki; te izraze imenujem določila (izraze na prostih skladenjskih mestih pa dopolnila).«

A. Žele (2001: 13) navaja, da smo definicijo vezljivosti »v osemdesetih letih povzeli po nemško-češki vezljivostni teoriji (nosilca: Gerhard Helbig in František Daneš). Vezljivost je lastnost oz. zmožnost določene besede, da veže nase določeno/napovedljivo število mest oz. vezljivostnih položajev, je torej napovedljivost/obveznost skladenjskih mest (nasproti družljivosti, ki označuje prosta skladenjska mesta). Obvezna skladenjska mesta, ki so napovedljiva iz pomenske usmerjenosti glagola oz. iz njegove pomenskoskladenjske vezljivosti (z udeleženskimi vlogami), so zasedena s t. i. določili v določeni slovnični obliki. Strukturnoskladenjsko obveznost določil pa dodatno določajo stavčni vzorci.«

17 Kot je znano, je tradicionalno jezikoslovje do vidkoparnih obrazil zelo zadržano.

18 V skupini predponskih obrazil s količnikom nad 1 že obstaja več vidskorazmernih izpeljank kot sestavljenk. Še najbližje blizuzgoljvidskosti so *z-/s-* in *za-*, vendar tudi tu količnik ne limitira proti 0.

19 Seveda povzročijo spremembo vezljivosti tudi predponska obrazila sama, npr. *kolesariti* PO Sloveniji (*Slovenijo) × *prekolesariti* Slovenijo (*po Sloveniji).

2.3 Tvorjenost glagolov

Ključna avtorja slovenske besedotvorne teorije sta J. Toporišič (1976; 1980a; 1980b; 1982; 1990; 1991; 2000) in A. Vidovič Muha (1985; 1988; 1993; 2009; 2011), vendar se s to problematiko ukvarjajo tudi drugi, npr. A. Žele in I. Stramljič Breznik.

Predpanska obrazila imajo v predpanskoobrazilnih tvorjenkah slovničnokategorialno, tj. vidsko vlogo, in besedotvorno vlogo – sem spadajo vrste glagolskega dejanja (Vidovič Muha 1993: 162). Pri sestavi je vloga predpanskih obrazil »vedno besedotvorna, vidska pa, kot je znano, samo v primerih razvrstitve na nedovršniško glagolsko podstavo« (Vidovič Muha 1993: 162).²⁰ »Do vezljivostnih posebnosti prihaja v primerih, ko sta podstava predpanskega obrazila in predložni glagolski morfem pomensko različna [...]«²¹ (Vidovič Muha 1988: 23). Tako so predpanski obrazilni morfemi pretvorljivi v sestavine skladijske podstave (razen v primerih, ko se je pomen tvorjenke popolnoma oddaljil od izhodiščnega netvorjenega glagola – v našem prispevku smo te glagole poimenovali glagoli z abstraktnimi pomeni predpanskih obrazil; sem spadajo tudi glagoli z različnimi pomenskimi premiki, ki so navadno ali metonimični (manjši, preurejanje zgradbe UPS-RPS – uvrščevalna pomenska sestavina, razločevalna pomenska sestavina) ali metaforični (večji, polna zamenjava UPS, navadno na osnovi podobnosti). Ti imajo večinoma pomen/vsebinsko vrednost trenutnosti (trenutnost ne spada k vrstnosti/vrstam glagolskega dejanja), vidska vrednost predpanskih obrazil pa se v skladijski podstavi izraža predvsem z dovršnostjo (ob vsaj enem nespremenjenem pomenu izhodiščnega netvorjenega glagola in ob enaki vezljivosti). Včasih pa gre samo za faznost (čeprav je tudi faznost časovnoprislovna (prim. Žele 2009: 24), zato na neki način tudi tukaj govorimo o prislovni vrednosti predpanskih obrazil (vezljivost netvorjenega in tvorjenega glagola tudi v nekaterih primerih ostaja nespremenjena).

I. Stramljič Breznik (2002: 400–408) piše, da je slovensko jezikoslovje prišlo do spoznanja, da obstaja povezanost med vezljivostjo in besedotvorjem predvsem na ta način, da se »tvorjenemu glagolu [...] v razmerju do netvorjenega spremenijo

20 A. Vidovič Muha (1993: 162) dodaja, da je pri modifikacijski izpeljavi situacija drugačna, saj je glagolska pripona »vedno vidski morfem – načeloma vezan na izražanje nedovršnosti«. Gre torej za pomembno razliko med predpanskimi obrazili in priponami (Vidovič Muha 1993: 163): vloga predpanskih obrazil je primarno besedotvorna, sekundarno pa slovnična (slovničnokategorialna), medtem ko je vloga glagolskih pripon primarno vidska, sekundarno pa besedotvorna.

21 A. Vidovič Muha (1988: 23): »Če se namreč pomen predpanskega obrazila ne ujema z nobenim od pomenov predložnega glagolskega morfema, je seveda tak pomen predpanskega obrazila vezljivostno mrtev oz. je enako vezljiv kot njegov morebitni sopomenski glagolski morfem; takšne so npr. tvorjenke s predpanskim obrazilom *ob-/o-* 'okrog': *obglodati* – *glodati* [ob_k R] – *ob-*, *-glodati* [...].« Pri *ob-* gre potencialno lahko tudi za 'stran', npr. *ob-glaviti* [dati] glav[_o] {ob} 'stran', kot navaja M. Šekli (2016: 191).

vezljivostne lastnosti, hkrati pa je glagol sposoben te prenašati tudi na iz njega nastale samostalniške in pridevniške tvorjenke.«²²

2.3.1 Netvorjeni glagoli

Z vidika glagolske sestave razlikujemo netvorjene in tvorjene glagole. Netvorjeni so nesestavljeni glagoli (Toporišič 1976: 286), ki »so načeloma nedovršni, dovršnih pa je tako malo, da se dajo skoraj vsi naštet: *plačam, končam, okrevam* [...]; večina dovršnikov je tvorjenih, in sicer iz nedovršnikov. J. Toporišič (1976: 286) piše: »Iz nedovršnikov dobimo dovršnike tako, da jim dodamo predpono: *nesem – prinesem, delam – dodelam* [...]. Pri tem se pomen navadno spremeni v smislu predpone [...].« Dovršni glagoli so po pomenu trenutni telični²³ (*oditi, spomniti se, zadeti tarčo*) in trenutni netelični (*zakašljati, potrkat*), nedovršni glagoli pa so trajni telični (*graditi hišo, zidati most*), trajni netelični (*spati, graditi hiše, zidati mostove – hiše in mostovi sta neštevna samostalnika*) in ponavljalni²⁴ (ti so vedno netelični).²⁵

2.3.2 Tvorjeni glagoli

Tvorjeni glagoli so večinoma dovršni glagoli, ki so tvorjeni iz nedovršnih glagolov. »Glagole tvorimo z izpeljavo [...], sestavljanjem in zlaganjem, ne pa tudi s sklapanjem« (Toporišič 2000: 210).

Predmet naše obravnave so bile glagolske sestavljenke, se pravi tvorjeni glagoli (predponskoobrazilni dovršniki),²⁶ in netvorjeni glagoli.

22 Pomemben prispevek I. Stramljič Breznik k slovenskemu besedotvorju je Besednodružinski slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek za iztočnice na B (Stramljič Breznik 2004), ki v teoretičnem delu prinaša sintezo temeljnih spoznanj slovenskega besedotvorja, slovarski del pa prikazuje 666 besednih družin, v katerih je več kot enajst tisoč besed.

23 Po našem mnenju sem spadajo tudi trenutni telični dogodki, ki so po J. Orešniku (1994: 58) »trenutni in povzročijo neko spremembo stanja«. Telični dogodki imajo »naravni konec in so po trajanju končni« (Orešnik 1994: 21). A. Žele (2011: 23), ki piše, da so pomensko »glagoli trenutni (*skočiti*), trajni telični (*graditi*), ponavljalni (*skakati*) ali trajni netelični (*spati*)«, jih, kot vidimo, tukaj ne navaja. Kot piše (Žele 2011: 23), »[d]odatni pomeni kot ingresivnost, inhoativnost, končnost, prekinitvenost tradicionalno spadajo v akcionsart (tj. med vrste glagolskega dejanja)«. M. Šekli (2016: 192) telične glagole imenuje terminativni glagoli.

24 S ponavljalnimi glagoli mislimo na iterativne glagole z notranjo ponavljalno zgradbo iz potencialno neskončno istovrstnih ponovitev tipa *skakati, kašljati, brcati* itd.

25 Prim. Orešnik (1994: 51–60). S pojmom teličnost razumemo npr. doseženje notranje meje dejanja (tj. dejanje je tako, da so njegove faze različne in vsaka bližje rezultatu, ki ga dejanje predvideva). V tem smislu razume teličnost tudi J. Orešnik (1994: 20–21, 53, 68), ki govori o »teličnih in neteličnih dogajanjih« (Orešnik 1994: 51–56), npr. *graditi n hiš* (telično dogajanje); n = določljivo mnogo : *graditi hiše* (netelično dogajanje) – nedoločljivo mnogo, pogosto ponavljalno.

26 Pri tem je treba opozoriti na različne razlage glagolskih sestavljenk v slovenskem jezikoslovju. Za J. Toporišiča (2000: 214–223) so takšne tvorjenke glagolske izpeljanke iz glagolov s predlovi ali členki (zanj so namreč prave glagolske sestavljenke dvonaglasne), medtem ko A. Vidovič Muha (1993: 161–192) po svojem skladijskem besedotvorju (tvorbena-pretvorbeni metodi) tudi enonaglasne tvorjenke obravnava kot sestavljenke.

Pri tvorjenih glagolih, npr. glagolskih sestavljenkah, kot piše A. Vidovič Muha (1993: 161), se obrazilo razvršča levo od besedotvorne podstave, npr. *podpisati*, medtem ko se pri glagolskih izpeljankah lahko razvršča »levo od glagolske pripone, npr. *korakcati*,²⁷ ali pa prevzame obrazilno vlogo kar glagolska pripona sama, ki postane tako dvofunkcijska – vidska in besedotvorna, npr. *podpisovati*«. Avtorica nadaljuje (Vidovič Muha 1993: 161–162), da so tako predpanska kot tudi pripanska obrazila nastala s pretvorbo odvisnega dela skladenjske podstave, npr. *korakcati* pomeni *drobno korakati*,²⁸ medtem ko *podpisovati* pomeni *večkrat podpisati*.²⁹ Skladenjska podstava obeh vrst modifikacijskih tvorjenk je vezana na pomen prislova (Vidovič Muha 1993: 162), tako da imajo glagolske sestavljenke oz. predpanske tvorjenke predvsem krajevni (prostorski), drugotno tudi časovni ali količinski pomen, v skladenjski podstavi glagolskih izpeljank pa se pojavljajo predvsem prislovni pomeni, ki izražajo načinovnost in kratnost.

3 RAZISKAVA

Pri obravnavi vzajemne povezanosti vida in vezljivosti izhajamo iz dejstva, da v slovenščini ne obstajajo čistovidska predpanska obrazila (obstajajo pa predpanska obrazila, ki se približujejo blizuzgoljvidskosti),³⁰ tradicionalno pojmovano pa obstajajo vidski pari,³¹ ki so v slovenščini možni le med dovršnimi glagolskimi sestavljenkami in med izpeljankami iz teh – drugotnimi nedovršniki. Poimenovanje vidski pari v sodobnem jezikoslovju postaja nesprejemljivo, saj je nesmiselno govoriti o absolutni pomenski izenačenosti obeh členov vidskega nasprotja, zato sprejemamo teorijo D. Krvine, ki je uvedel poimenovanje »vidsko razmerje«. ³² V središču našega prispevka je razmerje med sinhrono netvorjenimi

27 Pri *korakcati* bi lahko šlo tudi za izsamostalniško izpeljavo: [delati] korakc[e] > korakc[ati].

28 Skoraj bolj verjetna se zdi izsamostalniška izpeljava po deminutivizaciji: {majhen, ljubek} korak[] > korak{ec}[], nato sledi izpeljava [delati] korakc[e] > korakc[ati].

29 *Podpisovati* sicer lahko pomeni tudi iztekanje teličnega dejanja: [delati, da] podpis[e] > podpis[ova-ti], če je seveda predmet števno določljiv – zlasti edninski.

30 O vidskoparnosti predpanskih obrazil so v slovenskem jezikoslovju pisali predvsem F. Ramovš (1952: 126), A. Bajec (1959: 21) in F. Jakopin (1966: 177, 179).

31 J. Toporišič (1967a: 122) je kot prvi v slovenskem jezikoslovju uporabil pojem »vidski par«. Iz njegovih primerov lahko sklepamo, da prava vidska parnost med nepredpanskim NDV in predpanskim DV ne obstaja. Isti avtor je tudi prvi pri nas uporabil termin »čisti vidski pari«. Ti so zanj le tisti, ki so tvorjeni z izpeljavo (NDV iz DV) (prim. Toporišič 1967a: 122, op. 17).

32 D. Krvina (2015: 113–126) razširja pojem vidske parnosti, saj vanj vključuje tudi odnos med sestavljenko in nedovršnikom, iz katerega je nastala, in uvaja poimenovanje *vidsko razmerje*, ki ga definira takole (Krvina 2015: 117): »Vidsko razmerje je odnos med glagolskima leksemoma nasprotnega vida (izjemoma tudi enim nasprotnega in drugim kategorialno obojega oz. dvovidskim), ki sta z vsaj enim od svojih pomenov zblížana tako, da se pomenska razlika bliža nič (→ 0), kategorialna vidska pa zato izstopa.«

glagoli (npr. *žaliti*)³³ in tvorjenimi glagoli,³⁴ tj. predponskoobrazilnimi dovršniki oz. dovršnimi sestavljenkami (npr. *razžaliti*). Poglavitna pozornost bo namenjena predponskim obrazilom. Predstavili bomo, kdaj predponsko obrazilo (lahko) povzroči spremembo vezljivosti³⁵ (glede na ustrežni netvorjeni glagol).

3.1 Namen raziskave in raziskovalne hipoteze

Namen naše raziskave je predvsem ugotoviti, katera so tista predponska obrazila, ki vplivajo na spremembo vezljivosti in/ali pomena netvorjenega glagola (oz. ki imajo na vezljivost in/ali pomen manjši vpliv ali morda celo nimajo nobenega vpliva).³⁶ Izpostavljamo tudi primere, kjer se je pomen tvorjenega glagola popolnoma oddaljil od pomena netvorjenega glagola. Gre za glagole z abstraktnim pomenom predponskega obrazila oz. za glagole, pri katerih je prišlo do leksikalizacije (prenesenega) pomena glagola.

Za doseganje namena raziskave smo postavili naslednje hipoteze:

- H 1: Sprememba vida kot inherentne sestavine vsakega glagola vpliva tudi na njegovo skladijsko okolje oz. na glagolsko vezljivost.
- H 2: Vezljivostnih razlik med netvorjenimi glagoli (Glag) in predponskoobrazilno tvorjenimi glagoli (GlagTv) ni, ko so že netvorjeni glagoli tožilniško prehodni; tožilniška prehodnost teh (pa čeprav v modificiranem pomenu) se ohrani tudi po prefiksaciji; za vidsko razmerje, ki se lahko vzpostavi med netvorjenimi nedovršniki in dovršnimi sestavljenkami, je poleg enake vezljivosti odločilna tudi velika pomenska zbližanost obeh členov vidskega nasprotja.
- H 3: Vezljivost dovršnih sestavljenk z abstraktnim pomenom predponskega obrazila³⁷ se bistveno razlikuje od vezljivosti netvorjenih glagolov.

33 Vprašanje je, ali sinhrono to povsem drži, saj imamo npr. žal, žal-ost, žal-ost-en. Žal-i-ti bi tako lahko bila izsamostalniška tvorjenka (iz samostalnika, ki sicer nastopa kot povedkovnik, tako da je v tem primeru eventualno tudi »izpovedkovniška« tvorjenka).

34 Tukaj bi (namesto skupin netvorjenih in tvorjenih glagolov) prav gotovo lahko govorili tudi o medglagolski tvorjenosti, npr. nesestavljenka (nepredponski nedovršnik) : sestavljenka (predponski dovršnik), a bi se potem pojavila težava pri poimenovanju tretje skupine glagolov, tj. skladijskopodstavnih glagolov, s katero smo primerjali prvi dve, a jih na tem mestu ne obravnavamo.

35 S »spremembo vezljivosti« razumemo vsako spremembo v zvezi s številom, z obliko in lastnostmi (mislimo predvsem na slovničnokategorialne lastnosti udeleženskih vlog, tj. števno, človeško, živo, abstraktno, konkretno) udeleženskih vlog oz. določil/udeležencev. Slednje bomo zanemarili, če ne bodo doživele nobene spremembe pri primerjavi vezljivostnih vzorcev obeh vidov.

36 To zamisel deloma povzemamo po J. Dularju (1983: 286).

37 Za abstraktne pomene predponskih obrazil gre, ko predponski obrazilni morfemi niso pretvorljivi v sestavine skladijske podstave. Zaradi različnih pomenskih premikov, ki so navadno ali metonimični (manjši, preurejanje zgradbe UPS-RPS) ali metaforični (večji, polna zamenjava UPS, navadno na osnovi podobnosti), se je pomen tvorjenke popolnoma oddaljil od izhodiščnega netvorjenega glagola. Gre za glagole z abstraktnim pomenom predponskega obrazila oz. za glagole, pri katerih je prišlo do leksikalizacije (prenesenega) pomena glagola, in kjer je pomen predponskega obrazila abstrakten oz. nedoločljiv/nerazviden in zato nepretvorljiv v sestavine skladijske podstave.

3.2 Metodologija dela

Raziskavo smo opravljali v času med januarjem 2015 in decembrom 2016. Za obravnavo smo izbrali netvorjene nedovršne glagole (in netvorjeni dovršni glagol *kupiti*) iz šestih osnovnih pomenskih vezljivostnih skupin, ki jih je po zgledu F. Daneša uvedla A. Žele (2003) pri obravnavi glagolske vezljivosti. Ker so to pomenske skupine, jih je v nadaljevanju za svojo razvrstitev uporabil še J. Zupan (2013: 17). Iz vsake pomenske skupine smo v doktorski disertaciji obravnavali po dva glagola (iz 1. pomenske skupine (Biti/bivati) glagola *sijati* in *rasti*, iz 2. (Pripadati/vsebovati) *iskati* in *kupiti*, iz 3. (Premikati/gibati se) *rezati* in *leteti*, iz 4. (Narediti/delati) *lupiti* in *piliti*, iz 5. (Misliti/ustvarjati) glagola *misliti* in *učiti se*, iz 6. (Komunicirati) glagola *trpeti* in *žaliti*), ki smo jih vezljivostno razčlenili ter obdelali tudi njihove predponskoobrazilne tvorjenke, in sicer z domačimi oz. neprevzetimi predponskimi obrazili (vsakokrat le s tistimi, ki so ob določenem obravnavanem glagolu možna), ki jih navajamo po abecednem vrstnem redu: *do-*, *iz-*, *na-*, *nad-*, *o-*, *ob-*, *od-*, *po-*, *pod-*, *pre-*, *pred-*, *pri-*, *pro-*, *raz-*, *se-*, *u-*, *v-*, *vz-*, *z-/s-* in *za-* (prim. Vidovič Muha 1993: 164). Vseh naštetih predponskih obrazil ni mogoče dodati vsakemu od obravnavanih izhodiščnih netvorjenih glagolov. Obravnavali smo le tiste predponskoobrazilne tvorjenke oz. glagolske sestavljenke, ki se hkrati pojavljajo tako v SSKJ kot tudi v korpusu FidaPLUS.³⁸

Glagolskim sestavljenkam, ki so nam bile izhodišče vezljivosti, smo določili tudi skladenjsko podstavo in nato vezljivostno primerjali vse tri skupine glagolov, tj. netvorjene, predponskoobrazilno tvorjene in (pomensko)skladenjskopodstavne, vendar smo se v tem prispevku omejili samo na razmerje med netvorjenimi in predponskoobrazilno tvorjenimi glagoli, pri čemer nas je zanimal pomen (oz. vsebinska vrednost) predponskih obrazil. V nekaterih primerih predponska obrazila nimajo dodane prislovne vrednosti – izražajo samo faznost (prim. Žele 2009: 24–25), tj. začetnost, npr. *zasijati*, ali končnost, npr. *domisliti* (*tožbo*), delimitativnost, npr. *pomisliti*, ali vidskost (dovršnost), npr. *napiliti* (*formo*).

3.3 Rezultati raziskave

Prispevek prinaša zgoščen pregled rezultatov raziskave vloge predponskih obrazil, pri čemer je posebna pozornost namenjena predponskim obrazilom, ki vezljivost predponskoobrazilne tvorjenke glede na netvorjeni glagol bodisi širijo ali ne, ter vezljivostnemu razmerju med tvorjenim in netvorjenim glago-

³⁸ Za analizo smo vzeli prosto dostopna orodja in vire, tj. spletno izdajo SSKJ in jezikovni korpus FidaPLUS, zato ker smo imeli že v magistrskem delu primere, ki ponekod sovpadajo s primeri iz pričujoče doktorske disertacije; zato je bil način iskanja vezan na uporabniški vmesnik, ki je bil med pridobivanjem gradiva še vedno v rabi. Kmalu zatem je bil, kot smo opazili, uveden uporabniku prijaznejši vmesnik. Naknadno smo opravili tudi neke vrste predhodne raziskave v korpusu Gigafida, a bistvenih razlik med rezultati obeh omenjenih korpusov ni bilo zaznati, zato smo raziskavo vseeno nadaljevali s prosto dostopnimi orodjem in viroma. Podrobne raziskave z jezikovnim korpusom Gigafida bi bile v prihodnosti vendarle dobrodošle.

lom nasploh, pri čemer opazujemo vezljivostno prekrivnost med tvorjenim in netvorjenim glagolom in pomensko prekrivnost med tvorjenim in netvorjenim glagolom.

3.3.1 Vloga predponskih obrazil pri spremembi glagolske vezljivosti tvorjenega glagola glede na netvorjeni glagol

Predponska obrazila glagolsko vezljivost tvorjenega glagola glede na netvorjeni glagol bodisi širijo ali ne, nikoli pa je ne (z)ožijo.

[a] Predponska obrazila, ki vezljivost predponskoobrazilne tvorjenke glede na netvorjeni glagol širijo

Analiza predponskih obrazil je pokazala, da obstaja več predponskih obrazil, ki širijo vezljivost glagolske sestavljenke glede na netvorjeni glagol takrat, ko jih dodamo netvorjenim neprehodnim (torej samo levo vezljivim) glagolom: *do-*, *na-*, *ob-*, *od-*, *po-*, *pod-*, *pre-*, *pri-*, *s-*, *raz-*, *u-*, *v-* in *za-*, npr. *misliti* (leva vezljivost; redko tudi desna vezljivost) nasproti *domisliti* (leva in desna vezljivost), *misliti* (leva vezljivost; redko tudi desna vezljivost) nasproti *namisliti* (leva in desna vezljivost), *sijati* (leva vezljivost; redko tudi desna vezljivost) proti *obsijati* (leva in desna vezljivost), *rasti* (leva vezljivost; v določenih pomenih tudi desna vezljivost) proti *obrasti* (leva in desna vezljivost), *misliti* (leva vezljivost; redko tudi desna vezljivost) nasproti *odmisliti* (leva in desna vezljivost), *rasti* (leva vezljivost) nasproti *porasti* (leva in desna vezljivost) itd.

Predponskih obrazil, ki bi zožila vezljivost predponskoobrazilne tvorjenke glede na netvorjeni glagol, ni. Pri oženju vezljivosti tvorjenega glagola odločilno vlogo vselej (od)igra zaimkovni prosti glagolski morfem, ne pa predponsko obrazilo. V nasprotju z zaimkovnim prostim glagolskim morfemom, ki vezljivost lahko oži, pa predložni prosti glagolski morfem vezljivost lahko širi.

[b] Predponska obrazila, ki vezljivosti predponskoobrazilne tvorjenke glede na netvorjeni glagol ne širijo

Pokazalo se je, da so predponska obrazila, ki vezljivosti predponskoobrazilne tvorjenke glede na netvorjeni neprehodni glagol ne širijo, tista, ki kažejo pomen 'omejenega trajajočega dejanja' (delimitativnosti), npr. *pomisliti*, ali pomen faznosti, npr. *poleteti* (začetnost) ali *dotrpeti* v pomenu *končati*, *preživeti trpljenje* (končnost).³⁹ Vezljivosti netvorjenih neprehodnih glagolov ne širijo tudi predponska obrazila *do-* (v star. pomenu *prileteti*), *iz-*, *od-*, *po-*, *pri-*, *vz-* in *z-*, dodana netvorjenemu glagolu premikanja *leteti*. Podobno velja tudi za ostale glagole premikanja, ki v raziskavi sicer niso bili zajeti.

³⁹ Razumljivo je, da vezljivosti tvorjenega glagola glede na netvorjeni glagol predponska obrazila ne širijo tudi takrat, ko izražajo vidskost (dovršnost), se pravi blizu zgoljvidska predponska obrazila.

3.3.2 Vezljivostno razmerje med tvorjenim (GlagTv) in netvorjenim oz. nesestavljenim glagolom (Glag)

Pri vezljivostnem razmerju med tvorjenim in netvorjenim glagolom smo opazovali vezljivostno in pomensko prekrivnost glagolov. V veliko primerih, kjer gre za vezljivostno prekrivnost glagolov v obeh skupinah, ne moremo govoriti tudi o pomenski prekrivnosti, saj predponsko obrazilo velikokrat lahko spremeni pomen dovršnika glede na netvorjeni glagol.

[a] Vezljivostna prekrivnost med tvorjenim in netvorjenim glagolom

Analiza je pokazala, da pravzaprav v vseh primerih gre za vezljivostno prekrivnost med tvorjenim in netvorjenim glagolom takrat, ko je netvorjeni glagol levo- in desnovezljiv, npr. *piliti palico* : *prepiliti palico* (pomen nedovršnega in dovršnega člena vidskega nasprotja je različen, saj dovršnik označuje krajevni pomen dejanja 'skozi') ali *piliti tekst* : *opiliti tekst* (pomen nedovršnega in dovršnega člena vidskega nasprotja je enak, zato govorimo o vidskem razmerju – gre za vezljivostno in obenem pomensko prekrivnost). Predponsko obrazilo *o-* je blizu zgojvidsko predponsko obrazilo.

Ko so netvorjeni glagoli neprehodni oz. samo levovezljivi (*sijati*, *rasti*, *leteti*, *misliti*, *trpeti*), je vezljivostna prekrivnost med tvorjenim (GlagTv) in netvorjenim glagolom (Glag) možna le sorazmerno redko, npr. *posijati* : *sijati*, *zrasti* : *rasti* (v obeh primerih gre za samo levovezljiva glagola), saj prefiksacija teh glagolov največkrat povzroči tožilniško vezavo, zato pride do vezljivostne neprekrivnosti med tvorjenim in netvorjenim glagolom, npr. *obsijati vinske gorice* : *sijati* (tvorjeni glagol je levo in desno vezljiv, netvorjeni pa je samo levo vezljiv). Dodatno desno (predložnosklonsko) vezljivost predponskoobrazilnih tvorjenk lahko uvaja tudi leksikalizirani predložni prosti morfem, npr. *dorasti za*, *dorasti v*, *prileteti na*, *razrasti se v* itd.

Popolna vezljivostna prekrivnost netvorjenih in tvorjenih glagolov je možna takrat, ko predponsko obrazilo tvorjenega glagola izraža samo faznost (začetnost ali končnost), npr. *sonce sijati* : *sonce zasijati* in *trpeti kazen* : *dotrpeti kazen*,⁴⁰ delimitativnost, npr. *nekdo trpeti* : *nekdo potrpeti*, *nekdo misliti na dom* : *nekdo pomisliti na dom*, ali samo vidskost (dovršnost), *(ne)kdo piliti žago* : *(ne)kdo spiliti žago*. Za te primere velja, da je možna vezljivostna prekrivnost vseh treh skupin glagolov, tj. netvorjenih, tvorjenih in skladijenskopodstavnih glagolov, saj pretvorbena vrednost predponskih obrazil, ki izražajo faznost, delimitativnost in vidskost, v skladijenski podstavi ne izkazuje dodatnih udeležencev.

Velikokrat je pomen tvorjenega glagola glede na netvorjeni glagol tako zelo spremenjen, da ne moremo govoriti niti o fazni, vrstni ali vidski vlogi predponskega obrazila. Gre za pomene sestavljenk, pri katerih je prišlo do leksikalizacije glagolskega pomena, npr. *Paloma vzleti* ← ∅ (v pomenu 'opomoči si'), *porezati T-*

⁴⁰ Glagol *dotrpeti* ima terminativni pomen (prim. Šekli 2016: 192).

shirtom rokave ← $\emptyset$ (v pomenu 'vzeti') itd. V tem prispevku so ti glagoli (možna so pravzaprav vsa predpanska obrazila) poimenovani kot glagoli z abstraktnim pomenom predpanskega obrazila (le izjemoma bi lahko pri njih odkrili jasno razviden prislovni pomen predpanskega obrazila).

[b] Pomenska prekrivnost med tvorjenim in netvorjenim glagolom

Za pomensko prekrivnost netvorjenih in tvorjenih glagolov gre samo takrat, ko predpansko obrazilo tvorjenega glagola izraža samo vidskost (dovršnost). Takšna predpanska obrazila imenujemo blizu zgoljvidska predpanska obrazila.⁴¹

Blizu zgoljvidska predpanska obrazila,⁴² ki izhajajo iz naše obravnave vezljivosti in primerjave razlage pomenov netvorjenih (nedovršnih) in tvorjenih (dovršnih) glagolov, so: *iz-* (tudi kot dvojnica *z-/s-*), *na-*, *od-*, *o-*, *po-*, *u-* in *z-/s-*, medtem ko sestavljenke s predpanskimi obrazili *do-*, *ob-*, *nad-*, *pod-*, *pre-*, *pred-*, *pri-*, *raz-*, *spod-*, *v-*, *vz-* in *za-* nikoli ne vstopajo v vidsko razmerje z nedovršnikom, iz katerega so nastale.⁴³ Kot vemo, je *za-* blizu zgoljvidsko predpansko obrazilo z visokim vidskorazmernim potencialom (0,4), zlasti na račun tretje stopnje vidskega razmerja (*kričati* : *zakričati*), kateremu D. Krvina (2015: 119)⁴⁴ priznava »mejnost: vmesno področje med vidskim razmerjem in vrstami glagolskega dejanja«. Celó če pri *za-* odštejemo tretjo stopnjo vidskega razmerja, obstaja veliko drugih primerov, npr. *betonirati* : *zabetonirati*, *celiti (se)* : *zaceliti (se)* itd., ko je *za-* prav tako blizu zgoljvidsko predpansko obrazilo. Predpansko obrazilo *raz-* po D. Krvini (2015: 121) spada med obrazila s srednjim vidskorazmernim potencialom (2,8).

Pri naši obravnavi vidskega razmerja, upošteva je ugotovitve D. Krvine (2015: 118, 121), ugotavljamo, da je *odrasti* glede na pomensko členitev v SSKJ

41 To teorijo povzemamo po D. Krvini (2015: 118). Tvorjeni (dovršni) glagoli lahko vstopajo tudi v vidsko razmerje z netvorjenimi (nedovršnimi) glagoli. Pogoj za to je usklajenost razlag tvorjenega in netvorjenega glagola vsaj v enem pomenu ob nespremenjeni vezljivosti in neobstoj izpeljanke iz dovršne sestavljenke, če pa ta obstaja, se morajo porazdeliti pomeni med njo, torej izpeljanko iz sestavljenke, in nepredpanskim nedovršnikom. D. Krvina (2015: 118, 121) predpanska obrazila deli na tista, ki imajo visok vidskorazmerni potencial, kar pomeni, da vidskorazmerna sestavljenka pogosto vstopa v vidsko razmerje z nedovršnikom, iz katerega je nastala (*s-/z-*, *za-*, *po-*, *na-* in *o-*); sledijo predpanska obrazila s srednjim vidskorazmernim potencialom (*vz-*, *u-*, *raz-*, *pre-*, *iz-* kot dvojnično z *z-/s-*; predpansko obrazilo *iz-* spada med to in naslednjo skupino) in predpanska obrazila z izrazito majhnim oz. minimalnim vidskim potencialom (*do-*, *pri-* in *v-*), obstaja pa še skupina predpanskih obrazil z ničtim vidskorazmernim potencialom (ne obstaja pa nobena vidskorazmerna sestavljenka, ki bi vstopala v vidsko razmerje z nedovršnikom, iz katerega je nastala (*ob-*, *od-*, *nad-*, *pod-*, *pred-* in *pro-*)).

42 Poimenovanje je povzeto po D. Krvini (2015: 120), ki uporablja poimenovanje »blizu zgoljvidska predpanska obrazila« zato, ker »nobeno od njih ne nastopa zgolj v vidotvorni vlogi«.

43 Ta trditev je določena z izborom gradiva za ta prispevek, saj se predpanski obrazili *raz-* in *za-* nista pojavljali v zadostni meri, da bi v primeru našega gradiva nastopali v vlogi blizu zgoljvidskih predpanskih obrazil, torej v vidskorazmernih sestavljenkah.

44 D. Krvina (2015: 119) se opira na analizo vseh glagolskih iztočnic v drugi, dopolnjeni in deloma prenovljeni izdaji SSKJ in ugotavlja, da »vidsko razmerje zajema okoli 65 % (tj. slabi dve tretjini) vseh glagolskih iztočnic v SSKJ«.

v (pod)pomenu *preživljati čas rasti, zorenja* vidskorazmerna sestavljenka k nepredponskemu nedovršniku *rasti* (obstaja sicer tudi izpeljanka iz sestavljenke, tj. *odraščati*, ki se z *odrasti* v nasprotju z *rasti* ujema v večini pomenov) predponsko obrazilo *od-* pa zato lahko uvrščamo med predponska obrazila z izrazito majhnim oz. minimalnim vidskim potencialom,⁴⁵ kar predstavlja korekcijo ugotovitev D. Krvine in kaže, da zlasti meja med predponskimi obrazili z izrazito majhnim oz. minimalnim ter ničtim vidskim potencialom ni absolutna oz. neprehodna – in se torej lahko glede na rabo in pri pomenski členitvi ugotovljene pomene nekoliko spreminja.

4 ZAKLJUČEK

V doktorski disertaciji nas je zanimalo, katera predponska obrazila lahko povzročijo spremembo glagolske vezljivosti in pomena tvorjenega glagola glede na netvorjeni glagol in katera na to nimajo nobenega vpliva; posebej smo opazovali vezljivostno razmerje med netvorjenimi, predponskoobrazilno tvorjenimi in skladijskopodstavnimi glagoli (slednjih v tem prispevku nismo obravnavali), pri katerih smo opazovali vezljivostno in pomensko prekrivnost (v tem prispevku je omenjena le prekrivnost prvih dveh skupin glagolov). Ob tem pa so nas v doktorski disertaciji zanimali tudi vpliv predložnih in zaimkovnih prostih glagolskih morfemov na pomen in vezljivost glagola ter pretvorbena vrednost predponskega obrazila v pomensko-skladijski podstavi glagola, česar v tem prispevku nismo obravnavali.

Prvo raziskovalno hipotezo lahko deloma potrdimo (sprememba vida ne vpliva na glagolsko vezljivost v primeru, ko predponsko obrazilo izraža faznost, delimitativnost ali zgojvidskost), drugo hipotezo lahko potrdimo v celoti, saj tožilniška prehodnost netvorjenega glagola po prefiksaciji ostane nespremenjena, npr. *piliti palico* : *prepiliti palico*, tretje hipoteze pa ne moremo potrditi, saj v nekaterih primerih predponsko obrazilo pomen tvorjenega glagola spremeni, npr. *trpeti* (v pomenu *čutiti hude telesne ali duševne bolečine, neugodje*) : *dotrpeti* (z ekspresivnim kvalifikatorjem *vznes.* v pomenu *umreti*), vezljivost pa ostane nespremenjena (v obeh primerih gre za samo levovezljivi glagol). Vezljivost dovršnih sestavljenk z abstraktnim pomenom predponskega obrazila je bistveno spremenjena v primerih z leksikaliziranim zaimkovnim prostim morfemom *se/si*, ki ukinja desno vezljivost, npr. *rezati* (leva in desna vezljivost) : *odrezati se* (leva vezljivost).

45 Da *odrasti* v pomenu *preživeti čas rasti, zorenja* vstopa v vidsko razmerje z *rasti* v pomenu *preživljati čas rasti, zorenja*, potrjujejo razlage in zgledi, preneseni s spletne izdaje SSKJ: (*odrasti*) s prislovnim določilom *preživeti čas rasti, zorenja*: odrasti brez staršev, na kmetih, v mestu; (*rasti*) s prislovnim določilom *preživljati čas rasti, zorenja*: rastla je brez staršev, pri babici, v mestu; (*odraščati*) s prislovnim določilom *preživljati čas rasti, zorenja*: odraščati brez staršev, v mestu.

Predponška obrazila, ki širijo vezljivost glagolske sestavljenke glede na netvorjeni glagol takrat, ko jih dodamo netvorjenim neprehodnim (torej samo levovezljivim) glagolom, so: *do-*, *na-*, *ob-*, *od-*, *po-*, *pod-* (star.), *pre-*, *pri-*, *s-*, *raz-*, *u-*, *v-* in *za-*.

Predponška obrazila, ki ne širijo vezljivosti oz. ohranjajo enako vezljivost predponskoobrazilne tvorjenke glede na netvorjeni neprehodni glagol, so tista v pomenu 'omejenega trajajočega dejanja' (delimitativnosti), npr. *pomisliti*, ali v pomenu faznosti, npr. *poleteti* (začetnost) ali *dotrpeti* v pomenu *končati*, *preživeti trpljenje* (terminativnost), in (zgolj)vidskosti, npr. *spiliti žago* : *piliti žago* (v zadnjem primeru gre tudi za pomensko prekrivnost). Vezljivosti netvorjenih neprehodnih glagolov ne širijo tudi predponška obrazila *do-* (v star. pomenu *prileteti*), *iz-*, *od-*, *po-*, *pri-*, *vz-* in *z-*, dodana netvorjenemu glagolu premikanja *leteti*.

V prihodnosti bi v tovrstne raziskave bilo smiselno vključiti tudi frazeološki pogled na obravnavano problematiko.

VIRI IN LITERATURA

- Avilova 1976** = Natal'ja S. Avilova, *Vid glagola i semantika glagol'nogo slova*, Moskva: Nauka, 1976.
- Bajec 1959** = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika IV: predlogi in predpone*, Ljubljana: SAZU, 1959.
- Dular 1982** = Janez Dular, *Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku (20. stoletja): doktorska disertacija*, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1982. – Tipkopis.
- Dular 1983a** = Janez Dular, Napovedljivost vezave iz morfemske sestave glagola, *Slavistična revija* 31 (1983), št. 4, 281–287.
- Dular 1983b** = Janez Dular, Slogovne razsežnosti glagolske vezave v slovenščini, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 19, Ljubljana, 1983, 187–207.
- Dular 1983/84** = Janez Dular, Združena vezava v desni vezljivosti slovenskega glagola, *Jezik in slovastvo* 24 (1983/84), št. 8, 289–293.
- FidaPLUS** = FidaPLUS (<http://www.fidaplus.net>).
- Jakopin 1966** = Franc Jakopin, K tipologiji slovenskega in ruskega glagola, *Jezik in slovastvo* 11 (1966), št. 6, 176–182.
- Isačenko 1960** = Aleksandr V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim 2: morfologija*, Bratislava: Izdatel'stvo slovackoj akademii nauk, 1960.
- Korošec 1972** = Tomo Korošec, Nekateri slovenski nedovršni glagoli v dovršni funkciji, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 8, Ljubljana, 1972, 202–213.
- Križaj - Ortar 1982** = Martina Križaj-Ortar, Glagolska vezljivost, *Slavistična revija* 30 (1982), št. 2, 189–213.
- Križaj - Ortar 1990** = Martina Križaj-Ortar, Vezljivost: iz pomena v izraz, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 26, Ljubljana, 1990, 129–140.
- Krvina 2015** = Domen Krvina, Vidsko razmerje in vidskorazmerni potencial predponskih obrazil v slovenščini, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 10 (2015), 113–126.
- Kulčar 2017** = Marjan Kulčar, *Vzajemna povezanost vida in vezljivosti pri glagolih v slovenščini: doktorska disertacija*, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 2017. – Tipkopis.
- Maslov 1962** = Jurij S. Maslov, Voprosy glagol'nogo vida v sovremennom zarubežnom jazykoznanii, *Voprosy glagol'nogo vida*, Moskva, 1962, 8–13.
- Maslov 1978** = Jurij S. Maslov, K osnovanijam sopostavitel'noj aspektologii, *Voprosy sopostavitel'noj aspektologii*, Leningrad, 1978, 4–43.
- Merše 1995** = Majda Merše, *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*, Ljubljana: SAZU, 1995.

- Miklič 2007** = Tjaša Miklič, Metafore o načinih gledanja na zunajjezikovna dejanja v obravnavanju glagolskega vida, *Slavistična revija* 55 (2007), št. 1–2, 85–102.
- Nübler 1992** = Norbert Nübler, *Untersuchungen zu Aktionsart und Aspekt im Russischen und Tschechischen: am Beispiel der mit na- präfigierten Verben*, Regensburg, 1992.
- Orešnik 1994** = Janez Orešnik, *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1994.
- Ramovš 1952** = Fran Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika*, Ljubljana, 1952.
- Schellander 1984** = Anton Schellander, Glagolski vid v luči sodobnih teoretskih razmišljanj in kali njegovega zapažanja v Bohoričevi slovnici, *Slavistična revija* 32 (1984), št. 3, 223–230.
- Smith 1991** = Carlota S. Smith, *The Parameter of Aspect*, Dordrecht – Boston – London, 1991 (Studies in Linguistics and Philosophy 43).
- SSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU, 1970–1991 (<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>), dostop januarja 2014.
- Stramljič Breznik 2002** = Irena Stramljič Breznik, Povezanost besedotvornih in vezljivostnih lastnosti glagola, v: *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika*, ur. Marko Jesenšek – Bernard Rajh – Zinka Zorko, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2002 (Zora 18), 400–408.
- Stramljič Breznik 2004** = Irena Stramljič Breznik, *Besednodružinski slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek za iztočnice na B*, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2004 (Zora: priložniki 1).
- Šekli 2016** = Matej Šekli, Gramatikalizacija glagolskih predpon: krajevni pomen, vrsta glagolskega dejanja, dovršnost, *Toporišičeva Obdobja* 1, Ljubljana, 2016 (Obdobja 35/1), 189–197.
- Toporišič 1967a** = Jože Toporišič, Poizkus modernejše obravnave glagolskih kategorij, *Jezik in slovstvo* 12 (1967), št. 4, 119–127.
- Toporišič 1967b** = Jože Toporišič, *Slovenski knjižni jezik* 3, Maribor: Obzorja, 1967.
- Toporišič 1976** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 1976.
- Toporišič 1980a** = Jože Toporišič, Teorija besedotvornega algoritma, *Slavistična revija* 28 (1980), št. 2, 141–151.
- Toporišič 1980b** = Jože Toporišič, O strukturalnem določanju besednih pomenov (ob glagolu *biti*), *Linguistica* 20 (1980), 151–167.
- Toporišič 1982** = Jože Toporišič, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana: DZS, 1982.
- Toporišič 1984** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 1984.
- Toporišič 1990** = Jože Toporišič, Tretjič o besedotvorni teoriji, *Slavistična revija* 38 (1990), št. 4, 421–440.
- Toporišič 1991** = Jože Toporišič, Besedotvorno šolanje, *Slavistična revija* 39 (1991), št. 2, 215–237.
- Toporišič 1992** = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 2000.
- Vidovič Muha 1985** = Ada Vidovič Muha, Primeri tvorbnih vzorcev glagola, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 21, Ljubljana, 1985, 47–61.
- Vidovič Muha 1988** = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zložen*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete – Partizanska knjiga, 1988.
- Vidovič Muha 1993** = Ada Vidovič Muha, Glagolske sestavljenke – njihova skladijska podstava in vezljivostne lastnosti, *Slavistična revija* 41 (1993), št. 1, 161–192.
- Vidovič Muha 2009** = Ada Vidovič Muha, Skladijska interpretacija glagolskih predpinskih obrazil – vprašanje propozicije, *Slavistična revija* 57 (2009), št. 2, 251–261.
- Vidovič Muha 2011** = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladijsko besedotvorje*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011.
- Zupan 2013** = Jure Zupan, *Pomenska mreža slovenskih glagolov*, Ljubljana: ZRC SAZU, 2013.
- Žele 2001** = Andreja Žele, *Vezljivost v slovenskem jeziku (s poudarkom na glagolu)*, Ljubljana: ZRC SAZU, 2001.
- Žele 2003** = Andreja Žele, Slovenska skladnja z vidika skladijskih teorij, *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 141–163.
- Žele 2008** = Andreja Žele, *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov*, Ljubljana: ZRC SAZU, 2008 (Slovarji).

- Žele 2009** = Andreja Žele, Predponsko-predložna razmerja: na primerih glagolov v slovenščini, *Opera Slavica* 19 (2009), št. 2, 23–35.
- Žele 2011** = Andreja Žele, Leksemski in skladenjski vpliv na vidskost (na primeru slovenščine), *Opera Slavica* 21 (2011), št. 4, 22–35.
- Žele – Sicherl 2008a** = Andreja Žele – Eva Sicherl, Präfixal-präpositionale Verhältnisse bei slowenischen Verben – kontrastiert mit dem Deutschen, *Linguistica* 48 (2008), 259–276.
- Žele – Sicherl 2008b** = Andreja Žele – Eva Sicherl, Wechselbeziehung zwischen Präfixen und Präpositionen bei slowenischen präfigierten Verben, ergänzt durch Übersetzungen ins Deutsche (2008) (https://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no26_ses/26-01.pdf), dostop 5. 3. 2016.

SUMMARY

The Connection between Aspect and Valency in Simplex and Compound Verbs with Prefixes

This article observes the valency correlation between simplex and compound verbs with prefixes and focuses on their semantic and valency overlap. The research also includes lexicalized verbs (with transferred meaning), which are named verbs with abstract meaning (of their prefix).

The research concluded that, when the prefixes *do-*, *na-*, *ob-*, *od-*, *po-*, *pod-* (archaic), *pre-*, *pri-*, *s-*, *raz-*, *u-*, *v-*, and *za-* are added to simplex intransitive verbs (only when added to verbs with only leftward valency possible), they increase the valency of compound verbs compared to the simplex verb.

Prefixes that do not increase or that retain the valency of compounds with prefixes compared to simplex intransitive verbs possess the meaning of ‘a limited continuous action’ (delimitation); for example, *pomisliti* ‘to think for a short period of time’. The same applies for prefixes of phasal verbs—for example, *poleteti*, ‘to begin to fly’ or *dotrpeti* ‘to end, to survive suffering’—and almost purely aspectual verbs; for example, *spiliti žago* ‘to file a saw’s teeth’ versus *piliti žago* ‘to continuously file a saw’s teeth’. When a clear aspectual correlation is achieved, so is semantic overlap. The valency of simplex intransitive verbs also cannot be increased by the prefixes *do-*, *iz-*, *od-*, *po-*, *pri-*, *vz-*, and *z-* when added to the simplex verb *leteti* ‘to fly’.

Despite a complete change in meaning, the valency of perfective compounds with prefixes with an abstract meaning often remains unchanged compared to the simplex verb; for example, *trpeti* ‘to feel intense bodily or emotional pain, discomfort’ : *dotrpeti* (elevated) ‘to die’. The valency does however change when the lexicalized pronominal-free morpheme *se/si* is added because it prevents rightward valency; for example, *rezati*, ‘to cut’ (leftward and rightward valency) : *odrezati se* ‘to do good’ (leftward valency).